

Prof. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

TL1060 Hakas Türkçesi II Ders Notu: 10. Ders “Hakas Türkçesinde Kişi, Aitlik ve Dönüştülük Zamirleri”, Ankara Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, 2021.

Hakas Türkçesinde Kişi, Aitlik ve Dönüştülük Zamirleri

1.) Kişi Zamirleri (Сырай местоимениелери)

Hakas Türkçesinde kişi zamirleri şunlardır:

Пір сан	1. сырай	Мин
	2. сырай	Син
	3. сырай	Ол
Көп сан	1. сырай	Піс
	2. сырай	Сіпер
	3. сырай	Олар

Мин, син, ол zamirlerinin çokluk biçimi піс, сіпер, олар’dır. Ancak Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Hakas Türkçesinde de 2. Çokluk kişi zamiri сіпер 2. Teklik kişiye saygıyla ya da resmî bir biçimde hitap etmek için de kullanılmaktadır: “Аарлығ Василий Николаевич! Ёр ниместе сіпернің тоғызынарданар «Ленин чолында» хығырғам”.

Kişi zamirlerinin çekimlenişi şöyledir:

1. Адалғы п.	МИН	СИН	ОЛ	ПІС	СІПЕР	ОЛАР
2. Тартылығы п.	минің	синің	аның	пістің	сіпернің	оларның
3. Пирилгі п.	мағаа	сағаа	ағаа	піске	сіперге	оларға
4. Көрімгі п.	мині	сині	аны	пісті	сіперні	оларны
5. Орынғы п.	минде	синде	анда	пісте	сіперде	оларда
6. Сығынғы п.	миннең	синнең	аннаң	пістең	сіперден	олардан
7. Ызылғы п.	минзер	синзер	аныңзар	піссер	сіперзер	оларзар
8. Пүдіргі п.	миннең	синнең	аннаң	піснең	сіпернен	оларнан
9. Тиңнестіріс п.	минче	синче	анча	пісче	сіперче	оларча
10. Сылтағлығ п.	миннеңер	синнеңер	аннаңар	пістенеңер	сіперденеңер	оларданаңар

Yeni gramer çalışmalarında bazı ağız biçimleri de yer almıştır. Örneğin 2. Çokluk kişi zamiri için hem сіпер hem de сілер biçimi verilmektedir. Aynı şekilde Sagay ağızında yaygın kullanılan *меге, сеге* biçimleri de eskiden beri standart dilde bulunan ve aslında Kaç ağızını yansıtan *мағаа* ve *сағаа* biçimleriyle birlikte 1. ve 2. teklik kişi zamirleri olarak verilmektedir.

Kişi zamirlerinden ad türünde olduğu gibi +degi eki ile aitlik sıfatı işlevinde yapılar türetilmektedir: миндегі, синдегі, андағы, пістегі, олардағы.

2) Aitlik Zamirleri (Тартылғы местоимениелер)

Türkiye Türkçesindeki aitlik zamirlerinde olduğu gibi (benimki, seninki, şununki vb.) kişi ve işaret zamirleriyle kurulan ad tamlamalarında tamlanan ögesi kaldırılarak ilgi durumu ekinin yerine [+NI] ekinin eklenmesiyle kurulur ve cümlede yüklem görevinde bulunur. Bir varlığın kiminki (кемни), neyinki (нимени), hangisinininki (хайзыни) olduğunu belirtir ve cümlede yüklem durumunda bulunur: Ол книга **мини**. Ancak bu zamirler adlaştıklarında durum kategorisinde çekimlenebilirler: **Пістинің** харахтары хара.

Aitlik zamirleri durum kategorisinde çekimlenirken aitlik eki [+NI] ile durum eklerinin arasına zamir n'si gelir.

Пір сан

1. Адалғы п.	мини	сини	ани
2. Тартылғы п.	мининің	сининің	аниның
3. Пирилгі п.	минине	синине	ңина
4. Көрімгі п.	минин	синин	анин
5. Орынғы п.	мининде	сининде	анинда
6. Сығынғы п.	мининең	сининең	анинаң
7. Ызылғы п.	мининзер	сининзер	анинзар
8. Пүдіргі п.	мининең	сининең	анинаң
9. Тиңестіріс п.	мининенер	сининенер	анинаңар
10. Сылтағлығ п.	мининче	сининче	анинча

Көп сан

1. Адалғы п.	пісти	сірерни	оларни
2. Тартылғы п.	пістинің	сірернинің	оларнинің
3. Пирилгі п.	пістине	сірернине	оланина
4. Көрімгі п.	пістин	сірернин	оларнин
5. Орынғы п.	пістинде	сірернинде	оларнинда
6. Сығынғы п.	пістинең	сірернинең	оларнинаң
7. Ызылғы п.	пістинзер	сірернинзер	оланинзар
8. Пүдіргі п.	пістинең	сірернинең	оларнинаң
9. Тиңестіріс п.	пістиненер	сірерниненер	оларнинаңар
10. Сылтағлығ п.	пістинче	сірернинче	оларнинча

Bu biçim bildirme ekleri de alabilir.

Пір сан	1. сырай	*минибін	синибін	анибын	пістибін	сірернибін	оларнибын
	2. сырай	минизиң	*синизиң	анизың	пістизер	сірернизиң	оларнизың
	3. сырай	мини	сини	ани	пістилер	сірерни	оларни
Көп сан	1. сырай	*минибіс	синибіс	анибыс	пістибіс	сірернибіс	оларнибыс
	2. сырай	минизер	*синизер	анизар	пістизер	сірернизер	оларнизар
	3. сырай	минилер	синилер	анилар	пістилер	сірернилер	оларнилар

3)Dönüşlülük Zamiri (Айланыс местоимение)

Hakas Türkçesinde dönüşlülük zamiri *пос*'dur. Eski Türkçe *bod* sözcüğünden gelişmiştir. Bu sözcüğün değişik fonetik varyantları Tuva, Tofa, Çulım, Şor, Altay gibi Güney Sibiryа Türk lehçelerinde dönüşlülük zamiri olarak kullanılmaktadır. Dönüşlülük zamiri kişi zamirlerinin yerine veya kişi zamirleriyle birlikte kullanılmaktadır: Мин позым көргөм, Син позың пасхазың vb.

Dönüşlülük zamiri *пос* ad türü sözcükler gibi durum ve iyelik eklerini alabilmektedir.

Пос "kendi" zamininin iyelik çekimi

Пір сан	1. сырай	ПОЗЫМ
	2. сырай	ПОЗЫҢ
	3. сырай	ПОЗЫ
Көп сан	1. сырай	ПОЗЫБЫС / ПОСТАРЫБЫС
	2. сырай	ПОЗЫҢАР / ПОСТАРЫҢАР
	3. сырай	ПОСТАРЫ / ПОСТАРЫ

Пос "kendi" zamininin hem sadece durum kategorisinde çekimi hem de iyelikli durum çekimi ad türü sözcüklerle aynıdır.

1. Адалғы п.	ПОС
2. Тарғылғы п.	ПОСТЫҢ
3. Пирилгі п.	ПОСХА
4. Көрімгі п.	ПОСТЫ
5. Орынғы п.	ПОСТА
6. Сығынғы п.	ПОСТАҢ
7. Ызылғы п.	*ПОССАР

8. Пүдіргі п.	поснаң
9. Тиңнестіріс п.	*посча
10. Сылтағлығ п.	постанар

Пос “kendi” zamirinin iyelikli biçimlerinin durum kategorinde çekimi ad türü sözcüklerdeki gibidir:

Пір сан

11. Адалғы п.	ПОЗЫМ	ПОЗЫҢ	ПОЗЫ
12. Тартылғы п.	ПОЗЫМНЫҢ	ПОЗЫҢНЫҢ	ПОЗЫНЫҢ
13. Пирилгі п.	ПОЗЫМА	ПОЗЫҢА	ПОЗЫНА
14. Көрімгі п.	ПОЗЫМНЫ	ПОЗЫҢНЫ	ПОЗЫН
15. Орынғы п.	ПОЗЫМДА	ПОЗЫҢДА	ПОЗЫНДА
16. Сығынғы п.	ПОЗЫМНАҢ	ПОЗЫҢНАҢ	ПОЗЫНАҢ
17. Ызылғы п.	ПОЗЫМЗАР	ПОЗЫҢЗАР	ПОЗЫНЗАР
18. Пүдіргі п.	ПОЗЫМНАҢ	ПОЗЫҢНАҢ	ПОЗЫНАҢ
19. Тиңнестіріс п.	ПОЗЫМЧА	ПОЗЫҢЧА	ПОЗЫНЧА
20. Сылтағлығ п.	ПОЗЫМНАҢАР	ПОЗЫҢНАҢАР	ПОЗЫНАҢАР

Көп сан

11. Адалғы п.	ПОЗЫБЫС	ПОЗЫҢАР	ПОСТАРЫ
12. Тартылғы п.	ПОЗЫБЫСТЫҢ	ПОЗЫҢАРНЫҢ	ПОСТАРЫНЫҢ
13. Пирилгі п.	ПОЗЫБЫСХА	ПОЗЫҢАРҒА	ПОСТАРЫНА
14. Көрімгі п.	ПОЗЫБЫСТЫ	ПОЗЫҢАРНЫ	ПОСТАРЫН
15. Орынғы п.	ПОЗЫБЫСТА	ПОЗЫҢАРДА	ПОСТАРЫНДА
16. Сығынғы п.	ПОЗЫБЫСТАҢ	ПОЗЫҢАРДАҢ	ПОСТАРЫНАҢ
17. Ызылғы п.	ПОЗЫБЫССАР	ПОЗЫҢАРЗАР	ПОСТАРЫНЗАР
18. Пүдіргі п.	ПОЗЫБЫСНАҢ	ПОЗЫҢАРНАҢ	ПОСТАРЫНАҢ
19. Тиңнестіріс п.	ПОЗЫБЫСЧА	ПОЗЫҢАРЧА	ПОСТАРЫНЧА
20. Сылтағлығ п.	ПОЗЫБЫСТАНАР	ПОЗЫҢАРДАНАР	ПОСТАРЫНАНАР

Каянаklar:

Korkmaz Z. (2002) *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK

Хакасский язык. Морфология./Под ред. Карпова В.Г. - Учебное пособие (на хакасском языке) для студентов, обучающихся по специальности 021700.02-Филология (Хакасский язык и литература) – Абакан: Изд-во ХГУ им. Н.Ф. Катанова, 2004.

Патачакова Д.Ф. Хакас тілі. I чардыгы. Лексика, фонетика, морфология: педагогической училище учебник. Пастағызын сыхча = Грамматика хакасского языка. Ч. I. Лексика, фонетика, морфология: Учебник для педагогического училища. Изд. 1-е. – Абакан: Хакас. кн. изд-во, 1955.